

JÓZEFA KOBYLIŃSKA

ZAGÓRZANIE (GÓRALE GORCZAŃSCY) – GÓRALSKA GRUPA ETNOGRAFICZNA

I. Historia i charakterystyka terenu

Pierwsza wzmianka historyczna o tym terenie pochodzi z roku 1254 – zanotowana w *Kodeksie Dyplomatycznym Małopolski*. Jest to akt potwierdzenia nadania tych ziem przez Klemensa i Marka, synów palatyna krakowskiego, w obecności księcia Bolesława, klasztorowi cystersów w Szczyrzycu. W dokumencie czytamy:

die 10 mensis Mai Cracoviae. Clemens et Marcus filii condam Marci palatini Cracoviensis omnes donationes a patruo suo comite Theodoro coenobio Cisteriensium Ciriciensium factas, assentiente Boleslao duce Cracoviae et Sandomiriae renovant [...] videlicet villa, que dicitur [...] aquis quoque hiis: [...] **Słona** (Słona), **Stradoma**, (Stradomka), **Mezweza** (Miedźwiedza lub Miedźwiedzia, dziś Niedźwiedź), **Cassina** (Kasina), que fluit de **Snesna** (Śnieżna – nazwa góry, dziś Śnieżnica), **Mschena** (Mszena, mylnie zamiast Mszana – dziś Mszanka), que fluit de Lapide eciam domus Schyrieciensis, **Włostowa** (Włostowa, dziś Łostówka), que fluit in **Mschena** una cum **Wirbowa** (Wirzbowa), **Cuna Magna** (Kuna Wielka, dziś Konina) [...], que fluit de **Obidowa** de silva domus eiusdem. Item **Kuna Parwa** (Kuna Mała, dziś Koninka) similiter fluit. Item **Witowizal** (Witowy Dział) [KDM 1876, s. 45. Dane na temat historii tego terenu można znaleźć w pracach Kazimierza Dobrowolskiego i Józefa Rafacza. Zob.: *Bibliografia*, poz. 4, Dobrowolski; poz. 35, Rafacz; a także poz. 14, nie wydana Historia Mszany Dolnej O. Ilukiewicz].

W dokumencie tym, jak widzimy, odnotowano nazwy rzek płynących przez teren zagórzański do dnia dzisiejszego, choć ich nazwy uległy zmianom bądź to fonetycznym, bądź morfologicznym, czasem jednym i drugim, np. **Włostowa** → **Łostówka** [zob. poz. 18, Kobylińska], **Słona** → **Słomka** [zob. poz. 19, Kobylińska], **Miedźwiedzia** lub **Miedźwiedza** → **Niedźwiedź**, **Kuna Wielka** → **Konina** i in.

Nie wystąpiły tu jeszcze w ogóle nazwy wsi, można więc wnioskować, iż osady ludzkie powstały później [zob. poz. 4 i 6, Dobrowolski; poz. 35, Rafacz; poz. 16, Kiryk] i przyjęły swoje nazwy od nazw rzek (potoków), nad którymi je lokowano.

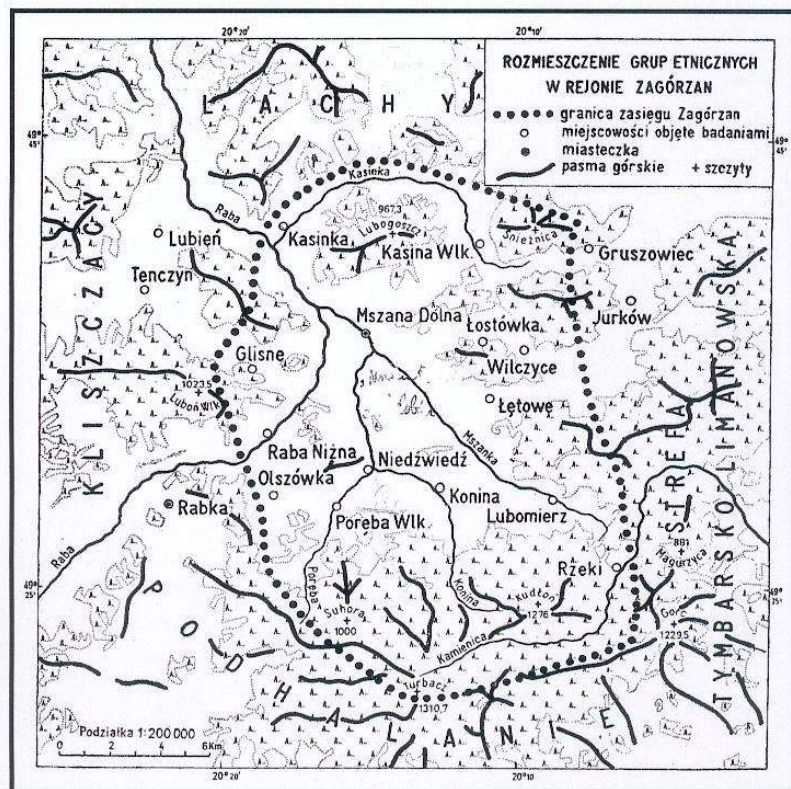
Dziś do obszaru zamieszkałego przez Zagórzan zalicza się teren na północ od Gorców z miejscowościami: **Raba Niżna**, **Olszówka**, **Kasinka Mała**, **Glisne**, **Poręba Wielka**, **Konina** (pierwotnie: **Kunina**), **Koninki**, **Lubomierz**, **Rzeki** (przys. Lubomierza), **Łętowe**, **Wilczyce**, **Łostówka** (pierw. **Włostówka** i n. wodna **Włostowa**), **Podobin**, **Mszana Dolna**, **Mszana Górna** i **Kasina Wielka**, dawniej też **Słomka** (pierw.: **Słonka**), dziś ulica Mszany Dolnej. Centrum stanowi miasteczko **Mszana Dolna**. Nazwy tych miejscowości można podzielić na:

1. **nazwy topograficzne:** **Glisne** (<- **glis** ‘coś lepkiego, oślizłego’, por. **glista**, **głina**), **Olszówka** (pierw. **Olszowa** <- **olszyna**, **olcha**), **Rzeki**, **Łętowe** (<- ap. **łęt** ‘nać ziemniaczana’), **Mszana Dolna** i **Mszana Górna** (<- ap. **mech**); też **Słomka** (<- **Słona** <- ap. **słona**) [zob. poz. 19, Kobylińska];
2. **nazwy dzierżawcze:** **Konina** (daw. **Kunina** <- n. os. **Kuna**), **Podobin** (<- n. os. **Podoba**), **Łostówka** (pierw. **Włostowa** <- n. os. **Włost**) [zob. poz. 18, Kobylińska];
3. **nazwy kulturalne:** **Poręba (Wielka)** (<- ap. **poręba** ‘obszar w lesie, gdzie wyrąbano, wykarczowano drzewa’);
4. **nazwy pamiątkowe:** **Lubomierz** (folwark założony przez Lubomirskiego);
5. **nazwy patronimiczne:** **Wilczyce** (<- od n. os. **Wilk**) (ewentualnie topogr.?)
6. **nazwy deminutywne:** **Kasinka (Mała)** (<- **Kasina**), **Koninki** (<- **Konina**);
7. **nazwy dwuznaczne:** **Niedźwiedź** (pierw. **Miedźwiedza** lub **Miedźwiedzia**) – nazwa dzierżawcza lub topograficzna (n. os. **Miedźwiedź** <- ap. **miedźwiedź** ‘niedźwiedź’);
8. **nazwy ciemne:** **Kasina (Wielka)** – być może, iż pierwotnie **Kwasina** (<- ap. **kwias** lub rum. **caș** i **cașinã** ‘miejsce, gdzie się wyrabia ser’) [zob. poz. 30, Lubaś, s. 64]; **Raba** – nazwa występuje też na terenie innych ziem słowiańskich. Być może, ma pochodzenie niesłowiańskie (iliryjskie?) lub ewentualnie ps. **orb-* (→ *rab-*).

Choć teren jest niewielki, nazwy miejscowości są zróżnicowane pod względem strukturalnym.

Ziemia ta należy do obszaru zamieszkałego przez górali, co udowodnili w swoich pracach:

1. pod względem etnograficznym – Z. Reinfussowa i R. Reinfuss [zob.: poz. 2, Cieśla-Reinfussowa, s. 39–54; poz. 38, Reinfuss, mapa 213];
2. pod względem językoznawczym (gwarowym) – L. Wajda, która ustaliła granicę językową góralsko-lachowską [zob.: poz. 40, Wajda, s. 273–299; poz. 39, idem, s. 42–53].

Mapa rozmieszczenia grup etnicznych w rejonie Zagórzan.
Rys. Krystyna Woźnińska, 1956 r.

Jakie mamy zatem wyróżniki tego terenu, charakteryzujące tę grupę etnograficzną w obrębie szeroko rozumianej góralszczyzny? Są one językowe i etnograficzne:

1. językowe – właściwe tej gwarze cechy dialektalne;
2. etnograficzne: strój, budownictwo, zdobnictwo i szeroko rozumiany folklor – obrzędy, pieśni itp.

W etnografii przyjmowano rozmaite wyróżniki grup (regionów) etnicznych. Są to przede wszystkim:

1. kryterium antropofizyczne (zarzucone);
2. językowe (dialekt);
3. strój;
4. budownictwo;
5. pożywienie;
6. życie gospodarcze;
7. inne (obrzędy, wierzenia, zwyczaje, folklor muzyczny – wokalny i taneczny i in.) [zob. poz. 41, Węglarz].

Zaznaczmy jeszcze dla porządku, że wszystkie nasze rozważania mają charakter historyczny, współcześnie bowiem obserwujemy bardzo szybki zmierzch kultury ludowej (może z wyjątkiem Podhala i Kaszub) [zob. poz. 32, Myśliwski].

II. Gwara

Pierwszym i niezwykle ważnym wyróżnikiem grupy etniczno geograficznej jest charakterystyczna dla niej gwara.

Gwara gorczańska (zagórzańska) należy do dialektu małopolskiego [zob. poz. 22 i 27, Kobylińska]. Do niedawna zaliczano ją do tzw. pasa podgórskiego, jednonosówkowego [zob.: poz. 37, Reichan; poz. 33, Pawłowski]. Szczegółowe badania pozwoliły jednak ustalić, że tak nie jest. Gwara tego terenu nie jest jednolita w zakresie różnych zjawisk językowych [zob.: poz. 8, Dunaj i in.; poz. 17, 20 i 22, Kobylińska].

Z dialektem małopolskim – ogólnie – łączą ją takie cechy, jak:

Fonetyczne

Wymowa międzywyrazowa udźwięczniająca – <wóz niski>, **mazurzenie** – <salas, zaba, copka>; **samogłoski ścieśnione** – *ǫ* wymawiane jako *o*, np. <dobro> (dobra), *é* wymawiane jako *y* // *i*, np. <syr> (ser), <zimniok> (ziemniak), *ó* (o ścieśnione) zachowane, wymawiane jako dźwięk pośredni między *o* a *u*, np. <wós, rók> (wóz, róg); **brak przegłosu** ps.**e* w 'o, np. <wiesna, mietla>; **silna prejotacja, labializacja i przydech**, np. <jefka> (Ewka), <lofca> (owca), <hameryka>; **przejście wygłosowe -ch w -k**, np. <grok> (groch), <na rynkak> (na rękach), i **nagłosowego ch- w k-**, np. <krosta> (chrosta), <kszest> (chrzest); **zachowanie grupy źr w miejscu literackiego, późniejszego -jrz-**, np. <uźreć> (ujrzyć), <doźrały> (dojrzały).

Z gwarą podhalańską łączą gwara gorczańska (zagórzańska) cechy: **resztki archaizmu podhalańskiego**: <s-iba, z-ito, c-isty, chłopc-i>, i w grupie *rzi* <krzik> (krzyk); **zachowanie r frykatywnego** (zwłaszcza w Porębie Wielkiej i wsiach sąsiednich), np. <prszody, krszok>; **resztki ł (zębowego)**, np. <belo> (było) **lub słabego, zwł. w grupie lu**, np. <suzónc-i> (służący), <duški> (dłużki – długi); **resztki ł zązębowego**, np. <pielnowali> (zwłaszcza w Porębie Wielkiej i wsiach sąsiednich); **występowanie twardego k przed e**, np. <kyrpce> (kierpce), <boskem> (boskiem – boso); **zachowanie bezdźwięcznego przedrostka // przyimka s- // ś- w miejscu literackiego z-**, np. <ślos> (złazł), <sfijać> (związać), <s Msane> (z Mszany), oraz cecha prozodyjna – **zachowanie akcentu inicjalnego**, charakterystycznego dla gwary podhalańskiej (głównie w Porębie Wielkiej, sporadycznie w innych wsiach), np. <powiadali>, <sugowoł> (sługował).

Cechą charakterystyczną gwary tego terenu jest **zróznicowanie w zakresie wymowy samogłosek nosowych**: północny i północno-wschodni obszar to **teren jednonosówkowy**, gdzie występuje tylko jedna samogłoska nosowa (jak w pasie podgórskim jednonosówkowym), realizowana jako // *ó* – tak Kasinka, Mszana Górna (tu bardzo dobrze zachowana do dziś) [zob. Kobylińska, poz. 25] i Mszana Dolna (tu zdecydowanie się cofnęła – miasto z wymieszaną ludnością), Lubomierz, np. <zómp // zóp> i <zómbi // zóby> i in., obszar południowy, wsie czysto gorczańskie – **wymowa samogłosek nosowych jak w gwarze podhalańskiej, a więc jak w języku literackim**: *ę* jak *ę* i jak ; tylko w kategoriach gramatycznych, w wygłosie, może występować zdenezalizowana jedna samogłoska nosowa, wymawiana jako *-ó*,

np. <gy.ś> (gęś) i <gōska> (gaska), <zymby> (zęby) i <zómp>, ale: <jidó> (ide), <robió> (robię), <koció> (kocię) itp., (oczywiście samogłoski te mogą ulegać ścieśnieniu) [zob. poz. 17, 20 i 21, Kobylińska].

Fleksyjne

Jak w całej Małopolsce – **zachowanie starej końcówki -e** (<- ps. *-ě) w dopełniaczu lp. miękkotematowych rzeczowników żeńskich, a także przymiotników i zaimków, np. <tamte dobre panie>; <ze zymie>; **zachowanie starej cząstki (końcówki) aorystycznej -(e)ch, wymawianej jako - (e)k** w formach 1. os. lp. trybu przypuszczającego i (analogicznie) czasu przeszłego, np. <zrobiłbyk> (zrobiłbych – zrobiłbym), <zrobilek> (zrobilech – zrobiłem); **mieszanie form męskoosobowych i niemęskoosobowych**, np. <chłopoki pszysły> (chłopcy przyszli), <pszynoł piyńciu baranó i czszok kóni> (przygnał pięć baranów i trzy konie), <kosiniany grały piykanie> (Kasinianie grali pięknie); **zachowanie**, jak w gwarze podhalańskiej, **imiesłowu przysłówkowego współczesnego na -ęcy** (w języku literackim –ąc), np. <niewycytajncy> (nie wyczytający – nie wymawiając), <śpiywajncy (set śpiywajncy)> (śpiewający – śpiewając). Należy zaznaczyć, że należąca do tego obszaru Olszówka ma gwarę podhalańską.

O innych charakterystycznych cechach, zarówno fonetycznych, jak słowotwórczych i fleksyjnych, a także leksykalnych [zob. poz. 27, Kobylińska, zwł. s. VII–XX].

III. Strój¹

Kolejnym ważnym wyróżnikiem – etnograficznym – grupy etnograficznej, w naszym przypadku zagórzańskiej, jest strój, ubiór.

Ubiór jest zewnętrznym, a więc najbardziej istotnym przejawem kultury w jej najszerszym ujęciu. Pełni on zasadniczo dwie funkcje: ochronną i wyróżniającą. Pierwsza, jak zauważają antropolodzy, ma za zadanie zabezpieczać człowieka przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi. Drugą można rozpatrywać w aspekcie estetycznym, politycznym, erotycznym [zob. poz. 31, Mukařovski, s. 82]. W skład ubioru zalicza się więc wszystko, co człowiek wkłada na siebie jako okrycie ciała, a więc ubiór wierzchni i spodni, nakrycia głowy, tzw. akcesoria ubioru, czyli ozdoby i dodatki, a także materiały, z których ubiory były wykonywane [zob. poz. 1, Borejszo, s. 22]. Tu będzie nas interesować wyłącznie tzw. strój ludowy, charakterystyczny dla określonej grupy etnograficznej. Takim strojem jest strój Zagórzan. Jest on strojem góralskim, ale nieco odmienym od podhalańskiego.

Strój męski. Popularnie mówi się, iż góralszczyzna sięga tak daleko, jak daleko sięgają białe portki sukniane noszone przez chłopów, a na

¹ Ze względu na etnolingwistyczny charakter tej wypowiedzi ważne będą nazwy gwarowe poszczególnych części stroju i dlatego podaję je w zapisie literackim i pół-fonetycznym, gwarowym. Strój ten został opracowany przez badacza folkloru tego terenu, autochtona, dra Sebastiana Flizaka [zob. poz. 10, Flizak] i częściowo na jego pracy się opieram, choć jako również autochtonka strój ten znam z autopsji.

omawianym terenie takie portki noszono jeszcze w połowie XX wieku, choć już coraz rzadziej. Miały one nieco odmienny krój i zdobienia niż portki podhalańskie [zob. poz. 10, Flizak]. Do stroju męskiego należą przede wszystkim owe **góralskie portki**. Były one szyte z **białego samodziałowego, sfolowanego sukna** <białe portki sukniane>. Różniły się od podhalańskich szerszą **nogawicą** i **zdobieniem** – czerwone lampasy i bogaty haft z czerwonej włóczki dokoła przyporów [zob. poz. 10, Flizak, s. 15]. W ostatnim okresie miały przeważnie charakter odświętny, czyli świetalny, rzadko noszono je na co dzień, czyli <po cholpie>, do pracy służyły przeważnie tzw. **plócienki** <plóciynki>, czyli spodnie z grubszego, **pacześnego** <paceśnego> (gorszy gatunek płótna lnianego), domowego **płótna** (oczywiście lnianego), czasem zwano je **gaciami**. Prócz tego nosił Zagórzanin **koszulę** <kosula> z białego lnianego płótna z **oszywką** <tosyfka> (zamiast kołnierzyka), na to zaś **serdaczek** <serdocek> haftowany (bez rękawów) z białych skór owczych, obsyty **barankiem** <baranek>, czyli czarnym, niskim jagnięcym futerkiem. Ewentualnie zamiast serdaczka nosił **kabat** <kabot> z kupnego materiału (przeważnie do pracy). **Serdak** <serdok> z białych skór baranich z rękawami wyszedł z użycia po I wojnie światowej. Od święta Zagórzanin wkładał na wierzch **hazukę** <hazuka>, czyli rodzaj poncha z czarnego lub brązowego sukna. Siegała ona poniżej kolan. Była zdobiona sznurkiem z włóczki lub **stamentem** <stamynt> koloru czerwonego albo niebieskiego (siwego). Spotykało się je jeszcze po II wojnie światowej, ale tylko pojedyncze egzemplarze, noszone przy wyjątkowych okazjach (np. w Mszanie Dolnej chłopci w hazukach nosili baldachim na procesjach) [zob. poz. 10, Flizak, s. 22–24]. Do stroju męskiego należały też **baje** <baja>, czyli ‘okrycie z sukna brązowego, krótkie, sięgające powyżej kolan, niezdobione’, a jako obuwie **kierpce** <kyrpce> z wołowej skóry. Nogi okręcano **onucami** <lónyce // lónycki>. Okrycie głowy stanowił **kapelusz** <kapelus>, pierwotnie z szerokim rondem, zdobiony wąską, niebieską, czyli **siwą lamówką**, później przysła moda na kapelusz z małym rondem, zdobiony **kostkami** lub **muszelkami kauri** [zob. poz. 10, Flizak, s. 27–28; inne szczegóły ibidem, s. 17–31].

Strój Zagórzan (młodych). Mal. J. Karolak

Strój kobiecy. Strój Zagórzanek stanowiły: **koszule** <kosula> z cienkiego płótna (lnianego), **spódnice** <spodnica> z lnianego, początkowo białego, później farbowanego płótna², później z **płótna fabrycznego** <fabryczne płótno> **drukowanego** <durkowane>, czasem łączono jedno i

² Termin **płótno** zawsze oznacza tu 'płótno lniane, tkane domowym sposobem, przeważnie u **knapa**' <knop> 'tkacza'.

drugie. Wzmianki o tym już w XVIII w. [zob. poz. 10, Flizak]. Były one dwuczęściowe, nazywano je też **fartuchami** <*fartuk*> i składały się z **fartucha przedsobniego** – z przodu i **zasobniego** – z tyłu. Było to ubranie w rodzaju dwu **zapasek** <*zopaska*> nakładanych na siebie. Spódnica mogła być uszyta z pięciu **pólek** <*pólka*>, inaczej **bryt** <*bryta*> ('pas szerokości materiału'), a nawet z sześciu lub siedmiu – im szersza spódnica, tym ładniejsza, bogatsza. Czasem, od święta, Zagórzanki nosiły **spódnice tybetowe** <*spodnica tybytowo*> (**tybet** <*tybyt*> 'rodzaj cienkiego wełnianego materiału'), przeważnie w jaskrawe kwiaty na czarnym, białym, czasem innym tle. Spódnice jednokolorowe były zdobione **zakładkami** <*zakłotka*> i naszytymi tasiemkami, tzw. **szutażem** <*śutaś*>. Od święta pod spódnicę wkładano **fartuch** <*fartuk*> – rodzaj spódnicy – halki z bardzo cienkiego płótna lnianego, czasem haftowany. W okresie późniejszym (XX w.) na co dzień modne stały się wspomniane już **spódnice drukowane** <*spodnica durkowano*> z ciemnego perkalu, czyli **plócienska** <*plócyńko*> w drobny deseń, np. w kwiatki.

Do stroju kobiecego należała **zapaska** <*zopaska*> – na co dzień z płótna domowego, od święta czarna z **bengalu** <*byngal*> ('rodzaj cienkiego materiału bawełnianego, wełnianego lub jedwabnego, rodzaj muszliny'), a później – batystowa, muszlinowa, tiulowa, często haftowana.

Stanik, gorset. Stanik z domowego płótna, zapinany z przodu, nosiły kobiety na koszulę, a spełniał on taką funkcję jak dziś biustonosz, ale dodatkowo ocieplał. Natomiast **gorset** najwcześniej był szyty z czerwonej satyny z fabrycznymi kwiatami, później z atłasu czarnego, niebieskiego, granatowego lub czerwonego, malowanego w kwiaty (2 poł. XIX w.), były także adamaszkowe, koloru cielistego, lub nawet z kolorowego tybetu, wyszywane **krepinką** (**krepinka** reg. 'taśma, ząbkowana wstążka, koronka' SJPD III 1120) lub **szychem** <*sych*> ('nić bawełniana okręcona nicią metalową, srebrną lub złotą'). Prawdopodobnie dopiero od XIX /XX w. zaczęto szyć gorsety z czarnego lub liliowego aksamitu i zdobić je **koralikami** <*kuroliki*> albo **szelązkami** <*seląska*> (l. mn.). We wsiach podgórczańskich wyszywano na nich osty (dziewięciosiły), jak na Podhalu, natomiast w Mszanie Dolnej i wsiach sąsiadujących – stylizowane kwiaty, tzw. **latoróždźki** <*latoróski*>, **latorózie**, podstawowy motyw zdobniczy na tym terenie. Dziewczynki nosiły odpowiednio: gorsetek, kosulkó, spodńickó i zopaseckó a. fartusek.

Kożuch. W okresie międzywojennym w zimie kobiety nosiły **kożuchy** <*kozuk*> z rękawami, brązowe, haftowane, obszyte czarną **opuszką** (<*łopuska*> 'niskie czarne futerko z młodego baranka, z jagnięcia').

Sukienka. Zamożniejsze Zagórzanki jeszcze w XIX w. nosiły **sukienki** <*sukiynka*>, później nazywane **szubami** <*suba*>, czasem podbite, ale już w tym samym wieku moda ta zagięła, sukienki wyszły z użycia [zob. poz. 10, Flizak, s. 36].

Trzeba natomiast powiedzieć o typowo chłopskim okryciu Zagórzanek, jakim była **łoktuska** <*łoktuska*> 'rodzaj płachty, chusty z cienkiego płótna lnianego' (nie mylić z **łoktuszą** <*łoktusa*> 'prześcieradło'). Ozdobą jej była mierzka, zwana **cyrką**, łączącą dwa wąskie płaty płótna. Zarówno łoktuszkę jak i **obrus** <*łobrus*> ('chusta z płótna tkanego w deseń') kobiety narzucały na plecy. Taką funkcję pełnił też wcześniej **rańtuch**

<rajtuk>. Łoktuszką lub **paruchą** ('prześcieradło z grubego, gorszego płótna lnianego') otulano, czyli **opasterzano** <lopastyżać> dzieci. Okrycia te zaginęły prawdopodobnie na początku XX wieku.

UWAGA:

Prezentujemy tylko fragment materiału.
Pełny tekst dostępny w roczniku Małopolska (tom VII).

Bibliografia

1. Borejszo M., *Nazwy ubrań*, Poznań 1990.
2. Cieśla-Reinfussowa Z., *Budownictwo ludowe*, [w:] *Monografia powiatu myślenickiego*, Kraków 1970, s. 39–54.
3. Dobrowolski K., *Migracje wołoskie na ziemiach polskich*, Lwów 1930.
4. Dobrowolski K., *Dzieje wsi Niedźwiedzia w powiecie limanowskim do schyłku dawnej Rzeczypospolitej*, Lwów 1931; odbitka ze Studiów z historii społecznej i gospodarczej, poświęconych prof. drowi Franciszkowi Bujakowi.
5. Dobrowolski K., *Najstarsze osadnictwo Podhala*, Lwów 1935.
6. Dobrowolski K., *Studia nad pochodzeniem ludności pasterskiej w Karpatach Zachodnich*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU” 1952, nr 6, Kraków 1952, s. 478–486.
7. Dunaj B., Kurek H., Ożóg K., *Teksty gwarowe z Gorców [Konina]*, „Język Polski” LIX, 1979, s. 289–291.
8. Dunaj B., Kurek H., *Teksty gwarowe z Beskidu Wyspowego [Kasinka Mała, Węglówka]*, „Język Polski” LIX, 1979, s. 48–52.
9. Dunaj B., Kurek H., *Ewolucja gwar jednonosówkowych w Beskidzie Wyspowym*, „Zeszyty Naukowe UJ” DXXX, „Prace Językoznawcze” 63, Kraków 1979, s. 119–130.
10. Flizak S., *Strój Zagórzeń. Atlas polskich strojów ludowych. Cz. V. Małopolska*, z. 6, Wrocław 1956.
11. Flizak S., Łostówka, [w:] *Materiały etnograficzne z powiatu limanowskiego*, Wrocław 1967, z. 1, s. 9–27.
12. Flizak S., Kasinka Mała, [w:] *Materiały etnograficzne z powiatu limanowskiego*, Wrocław 1971, s. 41–43.
13. Horyń E., *Nazwy ubrań mieszkańców Sądecczyzny w XVII–XVIII w. w świetle Księg sądowych wiejskich klucza jazowskiego (1663–1808)* (w druku).
14. Ilukiewicz O., *Historia Mszany Dolnej* (maszynopis).
15. Kamoccy M. i J., *Z zagadnień etnografii województwa krakowskiego*, Kraków 1972.
16. Kiryk F., *Lokacje miejskie nieudane, translacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia*, „Kwartalnik Historii i Kultury Materialnej”, nr 3/80, 1980, s. 373–384.
17. Kobylińska J., *Teksty gwarowe z Poręby Wielkiej w b. powiecie limanowskim*, „Język Polski”, LXI, 1981, s. 249–255.

18. Kobylińska J., *Włostówka, Łostówka i inne potomstwo Włosta*, „Onomastica”, XXVIII, 1983, s. 51–71.
19. Kobylińska J., *O nazwie miejscowej Słomka*, [w:] *Dialektologia, onomastyka, stylistyka. Materiały z sesji naukowej w 80-lecie urodzin prof. Eugeniusza Pawłowskiego, Nowy Sącz 10 czerwca 1983*, Kraków 1984.
20. Kobylińska J., *Czy Władysław Orkan wymawiał roka, gości, czy też roka, gości, czyli o samogłoskach nosowych w gwarze wsi Poręba Wielka*, „Język Polski”, LXV, 1985, s. 162–167.
21. Kobylińska J., *Samogłoski nosowe w utworach Władysława Orkana*, „Język Polski”, LXVI, 1985, s. 276–280.
22. Kobylińska J., *Gwara w utworach Władysława Orkana*, „Prace Monograficzne WSP w Krakowie”, nr 123, 1990, Kraków.
23. Kobylińska J., *Ze słownictwa Orkanowskiego. Dom i zagroda*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 168, „Prace Językoznawcze” VIII, 1994, s. 83–92.
24. Kobylińska J., *Językowy obraz wsi beskidzkiej w XVII wieku na przykładzie nazw ziemi i jej mieszkańców w Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka*, „Język Polski”, LXXVII, 1996, s. 337–347.
25. Kobylińska J., *Teksty gwarowe z Mszany Górnej*, „Język Polski”, LXXIX, 1999, s. 283–287.
26. Kobylińska J., *Nazwy zabudowań mieszkalnych we wsi południowomałopolskiej w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Studia językoznawcze – dar przyjaciół i uczniów dla Zofii Kurzowej*, red. Z. Cygal-Krupowa, Kraków 2001, s. 123–131.
27. Kobylińska J., *Słownik gwary gorczańskiej (zagórzańskiej)*, Kraków 2001.
28. Kolber T., *Leksemy chałupa, zagroda, izba w socjolekcie administracyjno-sądowym Ksiąg sądowych wiejskich klucza jazowskiego*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis, Studia Linguistica II”, pod red. L. Bednarczuka, E. Stachurskiego, T. Szymańskiego, Kraków 2004, s. 161–173.
29. Krzyżanowski J., *Pieśniarz krainy kęp i wiecznej nędzy*, Zakopane 1927.
30. Lubaś W., *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, „Prace Onomastyczne PAN” nr 9, Wrocław 1968.
31. Mukařowski J., *Estetyczna funkcja, norma i wartość*, [w:] *Wśród znaków i struktur*, red. J. Sławiński, Warszawa 1970, s. 67–98.
32. Myśliwski W., *Kres kultury chłopskiej*, „Gazeta Wyborcza”, 22 V 2004, s. 18.
33. Pawłowski E., *Podział gwar małopolskich na tle wzajemnych wpływów gwarowych oraz nowych tendencji językowych*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, 1966, t. VI, s. 191–202.
34. *Podhale. Tradycja we współczesnej kulturze wsi*, pod red. D. Tylkowej, Kraków 2000.
35. Rafacz J., *Dzieje i ustrój Podhala nowotarskiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1935.
36. Reichan J., *Z badań nad nazwami pochodzenia wołoskiego na terenie Karpat*, „Wierchy” XXX, 1964, s. 204–205.

37. Reichan J., *Małopolskie gwary jednonosówkowe. Cz. I i II*, Wrocław 1980.
38. Reinfuss R., *Pogranicze krakowsko-góralskie w świetle dawnych i najnowszych badań etnograficznych*, „Lud” XXXV, 1946.
39. Wajda L., *Górale i Lachy na terenie Limanowszczyzny (z pogranicza dialektologii i etnografii)*, „Językoznawca”, nr 23–24, Lublin 1971, s. 42–53.
40. Wajda L., *Pogranicze gwarowe góralsko-lachowskie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 58, „Prace Językoznawcze” III, Kraków 1976, s. 273–293.
41. Węglarz S., *Tutejsi i inni. Cz. 1: O etnograficznym zróżnicowaniu kultury ludowej*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” XXXV, Łódź 1997.

Rozwiązanie skrótów

- KDM – *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876.
- KGKW – *Księgi gromadzkie wsi Kasina Wielka (1513–1804)*, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Księgi sądowe wiejskie, cz. 1*, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. XI, Kraków 1921, s. 275–427.
- MAGP – *Mały atlas gwar polskich*, t. 1 i 2 pod kier. K. Nitscha, t. 3–13. pod kier. M. Karasia, Wrocław 1957–1970.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I–X, Warszawa 1958–1968.